

UNDERHÅLLS- OCH ÅTGÄRDSPROGRAM

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM 2012 – DNR 2012:031

Tingshuset med tomt Haninge hembygds-gille



Haninge hembygds-gille
Västerhaninge socken
Haninge kommun
Södermanland
2012

Hedvig Bellberg

SAMMANFATTNING

Hembygdsgårdarna är betydelsefulla förmedlare av lokala byggnadstraditioner. Oavsett ålder, om gårdarna utgörs av en samling byggnader från socknens alla hörn eller står på ursprunglig plats, har de i många fall behållit en ålderdomlig och ursprunglig prägel. I egenskap av tillgänglig plats för allmänheten utgör dessutom hembygdsgårdarna för många en viktig mötesplats och inspirationskälla med tydlig närvaro av historien.

Detta underhålls- och åtgärdsprogram är en ambition att bidra till skapandet av en varaktig grund för Stockholms läns hembygdsgårdars bevarande och fortlevnad. Genom att producera ett effektivt verktyg för underhållet av landskapets hembygdsgårdar, är avsikten att underlätta för framtida insatser och samarbeten. Förhoppningen är också att ökad uppmärksamhet skall leda till ett ökat intresse bland såväl allmänheten som berörda organisationer och myndigheter.

Föreliggande underhålls- och åtgärdsprogram har tagits fram i samarbete mellan Länsmuseet Gävleborg och Gästrik-Hälsinge hembygdsförbund genom finansiering av Landstingets TRU-nämnd (Tillväxt och regional Utveckling). Projektledare inom Stockholms län är Stockholms läns museum och samarbetspartners är Stockholms läns hembygdsförbund och Stockholms läns hembygdsföreningar. Projektet drivs genom finansiering av kulturmiljövårdsbidrag förmedlat av Länsstyrelsen i Stockholms län.

Ansvarig för utformningen av underhålls- och åtgärdsprogrammet är Ulrika Olsson, antikvarie och projektledare vid Länsmuseet Gävleborg. Modifieringar för anpassning till Stockholms län har utförts av Hedvig Bellberg, bebyggelseantikvarie och projektledare vid Stockholms läns museum.

Fältarbetet och slutförandet av programmet samt fotografering har utförts av Hedvig Bellberg. Projektet påbörjades under 2011 då 10 av Stockholms läns hembygdsgårdar utrustades med var sitt program. Projektet fortsatte under 2012 då program upprättades för ytterligare 20 av Stockholms läns hembygdsgårdar.

Med förhoppningen att byggnaderna får fortsätta att inspirera och berätta sin historia under en lång tid framöver önskas ni lycka till med det fortsatta arbetet med ert underhålls- och åtgärdsprogram.

Hedvig Bellberg

Stockholm 2012-11-30

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING

Del 1

1.1 INLEDNING	3
1.1.1 Syfte.....	3
1.1.2 Omfattning och avgränsningar	3
1.1.3 Revidering och utökning	4
1.1.4 Gällande lagstiftning.....	5
1.1.5 Fastighetsavgifter och försäkringar	6
1.1.6 Hembygdsföreningens målsättning och hembygdsgårdens användning.....	6
1.2 KÄLLOR	7
1.3 HEMBYGDSFÖRENINGENS HISTORIK.....	7
1.4 KULTURHISTORISK BETYDELSE.....	7

Del 2

2.1 BYGGNAD SINVENTERING	9
2.1.1 Begrepp och definitioner	9
2.1.2 Situationsplan	9
2.2 BYGGNADSBESKRIVNING	12
2.2.1 Begrepp och definitioner	12
2.2.2 Byggnad 1 Tingshuset	12
2.2.3 Byggnad 2 Janstorp	13
2.2.4 Byggnad 3 Erikslunds lillstuga.....	13
2.2.5 Byggnad 4 Lilla smedjan.....	14

Del 3

3.1 SKADEINVENTERING OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG.....	15
3.1.1 Begrepp och definitioner	15
3.1.2 Byggnad 1 Tingshuset	16
3.1.3 Byggnad 2 Janstorp	17
3.1.4 Byggnad 3 Erikslunds lillstuga.....	18
3.1.5 Byggnad 4 Lilla smedjan.....	19
3.2 GENOMFÖRANDE.....	20
3.2.1 Checklista	20
3.2.2 Åtgärdslista.....	20
3.2.3 Check- och åtgärdslistornas tillämpning.....	21
3.3 UTFÖRANDE AV ÅTGÄRD.....	22
3.3.1 Rådgivning	22
3.3.2 Projektering	22
3.3.3 Finansiering	22

1.1 INLEDNING

1.1.1 Syfte

Huvudsyftet med detta underhålls- och åtgärdsprogram är att hembygdsföreningen skall få ett användbart och effektivt verktyg för bevarandet av sina byggnader. Med programmet blir det lätt att överblicka, planera och kostnadsberäkna kommande vård och underhåll och genom dokumentationen av utförda arbeten skapas ett värdefullt referensmaterial för framtiden.

Underhålls- och åtgärdsprogrammet skall användas för årlig kontroll enligt medföljande checklista för att kartlägga eventuella skador och underhållsbehov. När åtgärd av en skada eller normalt underhåll bedömts krävas noteras detta i programmets åtgärdslista. På detta sätt sammanställs byggnadernas behov lättöverskådligt och planeringen av arbetet kan göras. Syftet med programmet är således också att skapa utrymme för genomtänkta åtgärder med lämpliga material och metoder, i samarbete med kunniga hantverkare och antikvariska myndigheter.

Ett tredje syfte är att uppmärksamma hembygdsgårdarna och bidra till att skapa en varaktig grund för deras fortlevnad.

Tillämpningen av underhålls- och åtgärdsprogrammet kan bildligt talat jämföras med en trestegsraket. I ett första steg framställs ett program för den specifika hembygdsgården av Stockholms läns museum. I detta ingår en skadeinventering med tillhörande åtgärdsförslag. I nästa steg används programmet för kontinuerliga kontroller av hembygdsgårdens byggnader, vilka ligger till grund för planeringen av framtida åtgärder. Detta arbete utförs av hembygdsföreningen. Det tredje och sista steget är utförandet av åtgärderna. Detta görs av anlitate hantverkare eller av hembygdsföreningen själv.

Skadeinventeringen som utförs av läns museet, är en engångsinsats med avsikt att fungera som utgångspunkt för föreningens fortsatta arbete på egen hand. Programmet skall även fungera som referensmaterial vid myndighetskontakter samt upplysa om gällande lagstiftning med mera. Det är väsentligt att programmet behåller sin ursprungliga struktur för att förbli begränsat och lättanvänt. Av den anledningen skall inte dokument infogas som inte är av betydelse för programmet.

Ett exemplar av underhålls- och åtgärdsprogrammet skall finnas hos Stockholms läns museum, Stockholms läns hembygdsförbund, aktuell kommun samt Länsstyrelsen i Stockholms län. Detta för att öka medvetenheten om hembygdsgårdarnas behov samt underlätta kommunikationen och tillhandahålla ett väl genomarbetat underlag för beslut.

1.1.2 Omfattning och avgränsningar

Underhålls- och åtgärdsprogrammet är avsett att tillämpas på hembygdsgårdens byggnader och deras fasta inredning. Lösa inventarier och tillhörande mark berörs därför inte av programmet. Samtliga byggnader som tillhör hembygdsföreningen vid besiktningstillfället ingår liksom tillkomna byggnader vid framtida revideringar.

Programmet inriktar sig på skador och behov av teknisk art och utelämnar därför närmare studier av kultur- och stilhistorik. Programmet är också direkt kopplat till en specifik

hembygdsgård och ställs inte i relation till andra hembygdsgårdar. Närmare analyser av byggnadernas ålder, historia och tidigare utseende utelämnas likaså.

Besiktningen av byggnaderna görs okulärt, vilket gör att dolda konstruktioner såsom panelklätt timmer, inbyggda takkonstruktioner och dolda installationer inte redovisas. Detta kräver omfattande undersökningar och görs i samband med eventuella åtgärder. Reservation för framtida skador måste således lämnas, liksom framtida naturligt slitage som inte redovisas. Med hjälp av *Checklistan* skall dock föreningen själv kunna upptäcka skador och behov innan akuta åtgärder blir nödvändiga. Återkommande revideringar av programmet krävs likaså för att programmet skall förbli aktuellt. Plan för revidering presenteras under kapitel 1.1.3.

Underhålls- och åtgärdsprogrammet skall inte fungera som underlag för projektering av planerade arbeten. Avsikten är att programmet skall användas för att upptäcka skador och behov vilka därefter projekteras och åtgärdas. Åtgärdsförslagen i skadeinventeringen skall tolkas som direktiv vilka kräver ytterligare undersökningar när arbetet väl skall utföras. Dessa avgränsningar måste finnas då programmet skall förbli aktuellt över en längre tid. Skador och behov förändras med tiden och kan därför kräva olika åtgärder beroende på när arbetet utförs. Av den anledningen måste alla arbeten föregås av en projektering med en undersökning av den aktuella skadan och förslag på vidare åtgärder.

1.1.3 Revidering och utökning

För att hålla underhålls- och åtgärdsprogrammet aktuellt under lång tid måste återkommande revideringar göras. Revidering av enskilda delar av programmet skall göras då betydande förändringar skett. Exempel på sådana förändringar kan vara tillkomsten av ytterligare en byggnad, avförandet av en befintlig byggnad genom brand eller försäljning, ombyggnad, nya funktioner i byggnaderna, förändringar i gällande lagtexter, förändringar i hembygdsföreningens användning och målsättning med mera.

Om inga betydande förändringar sker skall underhålls- och åtgärdsprogrammet revideras av en antikvarie eller någon med antikvarisk kompetens vart 10:e år. Revideringen omfattar då i huvudsak programmets del 3 med dess skadeinventering och tillhörande åtgärdsförslag. Övriga delar av programmet skall studeras och uppdateras i de avseenden som kräver det. Avsikten är dock inte att programmet skall arbetas om, utan fortsätta att fungera i sin grundutformning med nödvändiga förändringar. Ifyllda check- och åtgärdslistor skall behållas som referensmaterial vid framtida arbetsinsatser.

Om en utökning av programmet blir aktuell skall de nytillkomna delarna följa programmets grundstruktur. I samband med detta bör Stockholms läns museum eller annan antikvarisk expertis kontaktas för att hjälpa till med byggnadsinventeringen och byggnadsbeskrivningen, samt eventuell skadeinventering med tillhörande åtgärdsförslag.

När en revidering är genomförd skall följande tabell fyllas i med *Datum, Revideringen eller utökningens omfattning* samt signeras av *Ansvarig*. Kopior av de sidor revideringen omfattar skall sedan skickas till Stockholms läns museum, Stockholms läns hembygdsförbund, aktuell kommun samt Länsstyrelsen i Stockholms län.

Datum	Revidering eller utökning omfattar	Ansvarig

1.1.4 Gällande lagstiftning

En mängd lagar och förordningar reglerar Sveriges bebyggelse och dess omkringliggande marker. I lagarna ryms även bestämmelser för kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer eller områden. Lagar och förordningar som är av vikt att känna till för hembygdsföreningarnas verksamhet följer nedan.

Plan- och bygglagen

All befintlig bebyggelse i Sverige berörs av *Plan- och bygglagen*, PBL, som regleras av kommunernas byggnadsnämnder. För en rad byggåtgärder krävs särskilt tillstånd, bygglov, som omfattar lokalisering, yttre utformning och användning. Tekniska egenskaper som inte kräver bygglov behandlas i samband med en byggnadsanmälan. Det är viktigt att undersöka om bygglov eller byggnadsanmälan behöver göras, varför kommunen bör kontaktas vid åtgärder på eller förändringar av en byggnad.

I PBL:s 8 kap. *Krav på byggnader m.m.* finns flera paragrafer som bland annat behandlar äldre kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Normalt berörs hembygdsgrändarna alltid av 13§ såsom kulturhistoriskt särskilt värdefulla, men givetvis även av de övriga.

13§ En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

14§ Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4§ i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17§ Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att hänsyn tas till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Lag om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m.

I andra kapitlet i *Lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m.*, BVL, behandlas nio tekniska egenskapskrav. Dessa gäller byggnader som ska uppföras eller befintlig bebyggelse som ska ändras. Bland kraven ryms bl.a. *bärförmåga, stadga och beständighet och lämplighet för avsett ändamål*. Som andra punkt finns *säkerhet i händelse av brand*. Punkten rymmer allt från utrymningssäkerhet och skydd mot brands uppkomst till skydd mot brandspridning mellan byggnader och räddningspersonalens säkerhet. De tekniska

egenskapskraven skall iakttas med beaktande av de varsamhetskrav som finns i 8 kap. PBL. Detta innebär att för äldre kulturhistorisk värdefull bebyggelse ska kraven uppfyllas men det kan ske med hänsyn till kraven på varsamhet.

Kulturminneslagen

I *Kulturminneslagen*, KML, finns bestämmelser om ortnamn, fornminnen, byggnadsminnen, kyrkor samt om utförelse och återlämnandet av kulturföremål. Det är länsstyrelsen som har tillsyn över kulturminnesvården i länet medan Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturminnesvården i landet.

I 3 kap. behandlas byggnadsminnen:

1§ En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde.

I samband med byggnadsminnesförklaringen upprättar länsstyrelsen skyddsbestämmelser för att ange på vilket sätt byggnaden ska vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras.

1.1.5 Fastighetsuppgifter och försäkringar

Sotholms Härads gamla tingshus (Nynäsvägen 208, Västerhaninge) är sedan 1970 kommunägt och omfattas av Haninge kommuns försäkring. Vissa inventarier, som ägs av gillet, är försäkrade genom hembygdsförsäkringen. Gillet ansvarar för viss skötsel invändigt. Kommunen står för det utvändiga underhållet samt renoveringar.

Torpet Janstorp är gillet egendom. Det är försäkrat genom hembygdsförsäkringen där följande uppgifter lämnats: byggnadsyta 40 kvm, våningsyta 20 kvm, vind men ingen källare. Erikslunds lillstuga är gillet egendom. Det är försäkrat genom hembygdsförsäkringen där följande uppgifter lämnats: byggnadsyta 19,5 kvm, våningsyta 14,5 kvm, vind men ingen källare.

1.1.6 Hembygdsföreningens målsättning och hembygdsgårdens användning

Samtliga byggnader är ”levande museer”.

Tingshuset är huvudbyggnad med den gamla tingsalen på övervåningen unikt bevarad med möblering och skrank. Den används till olika verksamheter av föreningen. Ett av smårummen är föreningen expedition, ett annat innehåller framförallt textil (dräkter m.m.) och hushållsföremål, ett tredje rum är ”bibliotek” som förutom gamla, egna och andras, skrifter är utrustat med en betraktningsskåp och en dator med bilder, register m.m.

I undervåningen finns ett kök (skapligt utrustat), tambur med toaletter och ”krogsalen”. Den används också flitigt och kan hyras ut till fester, dop, begravningar etc.

Torpet Janstorp och Erikslunds lillstuga är hemvist för torpgruppen. Demonstrationer och visningar hålls vid olika evenemang. Målsättningen är att bevara och visa gammaldags miljöer och demonstrera hushålls- och hantverksföremål samt att dokumentera och informera.

1.2 KÄLLOR

- Allmänna uppgifter om hembygdssföreningen har sammanställts av Hedvig Bellberg, med stöd av hembygdssföreningens uppgifter. Situationsplan har hämtats från FMIS, Riksantikvarieämbetet 2012-11-30, och planritning har lånats från hembygdssföreningen (kapitel 2.1.2).
- Uppgifter om hembygdssföreningens fastigheter, försäkringar samt föreningens användning av och målsättning med hembygdsgården är sammanställda av hembygdssföreningen genom Anita Stjernström (kapitel 1.1.5, 1.1.6, 1.3).
- Samtliga bilder är tagna av Hedvig Bellberg, Stockholms läns museum under 2012 och finns registrerade i museets arkiv (kapitel 2.1.2 samt försättsblad).

1.3 HEMBYGDSFÖRENINGENS HISTORIK

Sotholms Härad's Tingshus, namnet av häradet på Södertörna östra del, byggdes 1733 till 1734. Det byggdes på med en våning (tingssalen) 1817 och användes som tingshus fram till 1916. Byggnaden ägdes fram till 1938 av "Tingshusbyggnadsskyldige" i Sotholms härad, och användes tidvis också som bostad. Därefter ägdes tingshuset av Sotholms härad's hembygdssförening i Nynäshamn en tid. 1970 överläts huset till Västerhaninge kommun och kom efter kommunsammanslagningen att bli Haninge kommuns egendom.

När Haninge Hembygds-gille bildades 1944 fick man i uppdrag att inreda ett hembygdsmuseum i en del av huset. 1988 erhöles dispositionsrätt till hela fastigheten, utan avgift. Byggnaden används nu för gillet's möten och aktiviteter. Tingssalen i övervåningen finns kvar, där det sista tinget hölls det sista verksamma året, 1916. I de mindre rummen finns kontor, samlingar och ett litet bibliotek.

På Tingshustomten står också torpet Janstorp, byggt som bostadshus 1823 i Jordbro och flyttat till platsen från Nynäsvägen strax söder om Handens C (vid Tuvvägen, mitt emot värmeverket). Torpet monterades ner från sin ursprungsplats och återuppbyggdes på tingshustomten på 1980-talet. På gården finns även Erikslunds lillstuga som tidigare stått väster om Svartbäcken samt Sotingesmedjan från Sotinge gård en mil söder om Västerhaninge C. Lillstugan är den enda kvarvarande byggnaden från den stora tjugiga gården Erikslund, en bit in från vägen till Tyresta natur- och nationalpark. Huset är från 1870-talet och skänktes gillet av kommunen 2001. Gillet plockade ner huset och uppförde det på tingshustomten.

1.4 KULTURHISTORISK BETYDELSE

Hembygd'srörelsen har en viktig historia i det moderna svenska samhället. Som en motvikt till det växande industrisamhället började intresset för den traditionella allmogekulturen att växa sig stark under slutet av 1800-talet. Friluftsmuseer skapades med Skansen i spetsen och på landsbygden startades de hembygd'sföreningar som i förlängningen skulle bilda Samfundet för hembygd'svård 1916. Den stora uppgiften då var att rädda allmogens byggnader och föremål vilket resulterat i stora samlingar med omfattande kulturvärden runt om i landet. Det medvetna insamlandet från hemsocknen har medfört att det idag finns byggnader, föremål och arkiv hos hembygd'sföreningarna med mycket stora värden för den lokala historien. I ett

nationellt perspektiv utgör de också en viktig grund för jämförelser, kartläggning och forskning. Med sin goda tillgänglighet utgör de populära platser för midsommarfirande, skolbesök, marknader och andra arrangemang, och som förmedlare av lokala byggnadstraditioner en kunskaps- och inspirationskälla för allmänheten.

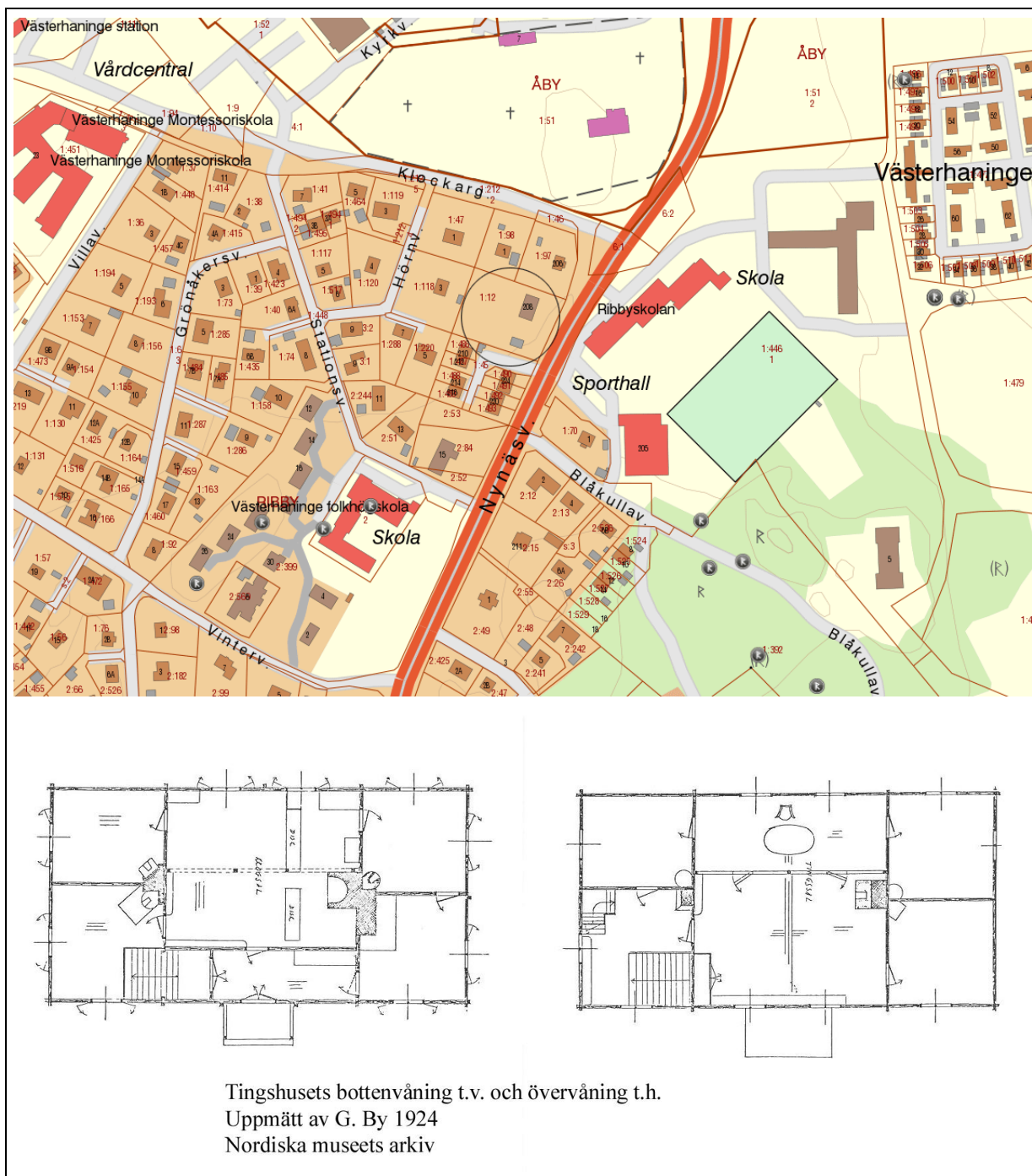
Haninge hembygds-gille har en tingshusmiljö, vilken befins på en inhägnad tomt med välhållna hus. Tingshuset sätter sin prägel på området. Ett par mindre byggnader inramar fint gården mot söder. Strax norr om gården finns Västerhaninge kyrka.

2.1 BYGGNAD SINVENTERING

2.1.1 Begrepp och definitioner

Byggnadsinventeringen redovisar översiktligt vilka byggnader som finns inom hembygdsgården. Situationsplanen visar byggnadernas placering och orientering enligt väderstrecken med norr uppåt i bild. Benämningen av byggnaderna är desamma som allmänt brukas inom hembygdsföreningen. Byggnader ägda av föreningen men placerade utanför hembygdsgården redovisas i text och bild och om möjligt även i situationsplanen.

2.1.2 Situationsplan



Nr	Byggnad - funktion förr och nu	Foto
1	<p>TINGSHUSET</p> <p>I det tidigare tingshuset finns lokaler för fester i nedervåningen och kontor, utställning och bibliotek i övervåningen.</p>	
2	<p>JANSTORP</p> <p>Janstorp hyser en möblerad utställning. Det flyttades till platsen och uppfördes på nytt på 1980-talet.</p>	
3	<p>ERIKSLUNDS LILLSTUGA</p> <p>Lillstugan är relativt tom, men i byggnaden finns rum för tillfälliga utställningar. Huset är från 1870-talet, men nyuppfört.</p>	

4	<p>LILLA SMEDJAN I smedjan finns de traditionella attributen och bl.a. en stor blåsbälg och fältässja.</p>	
---	-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	------------------------------------------------------------------------------------

2.2 BYGGNADSBESKRIVNING

2.2.1 Begrepp och definitioner

Byggnadsbeskrivningen är uppdelad under sju rubriker med syfte att ge kunskap om byggnadens olika delar med avseende på material, uppbyggnad och funktion för den följande skadeinventeringen.

<i>Plan</i>	beskriver byggnadens planlösning.
<i>Konstruktion</i>	omfattar byggnadens bärande delar såsom grund, stomme, bjälklag, takkonstruktion och murstock.
<i>Exteriör</i>	omfattar byggnadens utvändiga delar såsom tak, vindskivor, panel, fönster, dörrar, förstukvist med mera.
<i>Interiör</i>	omfattar byggnadens fast inredda delar såsom golv, tak, lister, fönster, dörrar, trappor, eldstäder, tapeter, väggmåleri med mera.
<i>Installationer</i>	omfattar byggnadens fasta installationer såsom el, värme, vatten och avlopp men även säkerhetsinstallationer som brand- och inbrottskydd.
<i>Klimat</i>	beskriver ventilationen i byggnaden samt dess eventuella klimatreglerande utrustning utöver värmesystemet.
<i>Tillgänglighet</i>	berättar om eventuella hinder för rörelsehindrade och synskadade att komma in i byggnaden.

2.2.2 Byggnad 1 Tingshuset

	Beskrivning
Plan	Se situationsplan
Konstruktion	Ventilerad murad kryppgrund, liggtimmerstomme, två murstockar, sadeltak
Exteriör	Slammad grund, rödfärgad locklistpanel, knutlådor, följare, enkupigt tegel, tegeltaknock, trävindskivor och plåtvindskivebeslag, två ljust slammade skostenspipor, röda plåthängrännor och stuprör, veranda tillkommen 2001 med nyare enkupigt tegel som taktäckning, kopplade fönster, i övervåningen två lufter med tre rutor vardera och i nedervåningen två rutor i vardera luft, bågar och karmar är grönmålade och foder gråmålade. Gröna fönsterluckor förekommer i nedervåningen samt på dörr (tidigare fönster) ovan utvändigt trappa till övervåningen, En dropplist förekommer under den nedre fönsterraden, ovanligt lågt placerad.
Interiör	Trägol, synliga träbjälkar och pelare, stänkmålning nere i hall, äldre skänk i salen, tapeter samt målade väggpartier förekommer, inrett kök i söder samt förråd, tingssal med skrank, bibliotek, textilutställning, arkiv och kontor, takstolar på vind, spännbock med dragjärn tvärs mellan murstockarna
Installationer	El-radiatorer, el för belysning, vatten
Klimat	Underhållsvärme
Tillgänglighet	Trappa om två och ett halvt steg med ledstänger

2.2.3 Byggnad 2 Janstorp

	Beskrivning
Plan	Enkelstugplan/torparplan
Konstruktion	Grund av lecablock, liggtimmerstomme, murstock, sadeltak
Exteriör	Näver och syllpapp mellan syll och grund, rödfärgad locklistpanel, vita knutbrädor, enkupigt tegel, trätaknock, trävindskivor och vattbrädor, trätak/faltak under teglet, följare mot väster och söder, ljust slamrad skostenspipa, fönsteröppningar med en luft och fyra rutor, även två rutor i övervåningen, gröna fönsterluckor och dörr, vita foder, bågar och karmar
Interiör	Trägolv, spis med bakugn i köket, rekonstruerad inredning, köksinredning i trä, stänktapeter i köket, träpanel i kammaren, baksidan på spisen buktar ut i kammaren, bräddinnertak med synliga bjälkar, åstak med ryggås och sidoåsar
Installationer	El för belysning
Klimat	Ouppvärmt
Tillgänglighet	Två steg samt tröskel

2.2.4 Byggnad 3 Erikslunds lillstuga

	Beskrivning
Plan	Enkelstuga med förstuga och rum
Konstruktion	Huggna kvadratiska stenar i grund, hörnstenar och betongpelare, liggtimmerkonstruktion, sadeltak
Exteriör	Rödfärgade fasader, liggtimmer synligt på östsidan och mot söder, i röstena dock locklistpanel, locklistpanel mot norr, ett lider tar vid mot väster, vita knutbrädor, enkupigt tegel, ljuda trävindskivor, vattbrädor samt trätaknock, tjär-/asfaltpapp under teglet, trähängrännor, tillbyggt vagnslider med brädstomme av resvirke och plåttaktäckning varunder ett bräddtak, fönsteröppningar med en luft och fyra rutor, även två rutor i övervåningen, vita fönsterluckor och röd dörr, vita foder, bågar och karmar, vit dropplist avdelar fasad i gavlarna
Interiör	Förråd mot norr, lillstuga mot söder, trägolv, träinredning, synliga bjälkar i tak, nya takstolar i takkonstruktionen
Installationer	El-element vintertid, el för belysning
Klimat	Underhållsvärme/ouppvärm
Tillgänglighet	Ett steg över syll

2.2.5 Byggnad 4 Lilla smedjan

	Beskrivning
Plan	Liten rektangulär/kvadratisk
Konstruktion	Murstock, resvirke, sadeltak
Exteriör	Rödfärgad locklist av tunna halvklover, tjärstruket faltak/trätak, trätaknock, trävindskivor och vattbrädor, litet tillbygge med plats för blåsbälgen
Interiör	Ursprunglig fast inredning, sandgolv, murad tegelugn, takstolar
Installationer	Nej
Klimat	Ouppvärmt/självdreg
Tillgänglighet	Ok

3.1 SKADEINVENTERING OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG

3.1.1 Begrepp och definitioner

Skadeinventeringen är utförd genom okulär besiktning av Stockholms läns museum med hjälp av *Checklistan*. Inventeringen är översiktlig och baseras på byggnadernas tillstånd vid besiktningstillfället. Avsikten är att skadeinventeringen skall ge en god överblick av byggnadernas tillstånd vid inventeringstillfället samt fungera som referensmaterial vid föreningens framtida kontroller. Skador till följd av naturligt slitage kommer att uppstå med tiden och kan av den anledningen inte redovisas i inventeringen. Avsikten är dock att dessa skall upptäckas i föreningens fortsatta användning av detta program.

Åtgärdsförslagen är kortfattade och skall främst ses som direktiv, inte som kompletta underlag för åtgärd. Varje åtgärd måste föregås av en ordentlig undersökning och åtgärdsbeskrivning, annars är risken att dolda skador inte uppmärksammas. I åtgärdsbeskrivningen ska även material och metoder framgå så att dessa blir de bäst lämpade för den aktuella byggnaden. En del åtgärder bör ske i samarbete med en antikvarie. Mindre skador såsom spruckna glasrutor, enstaka saknade panelbrädor, löst sittande trappsteg och liknande kan dock åtgärdas enligt åtgärdsförslaget. För byggnadsdelar som bedöms ha en mer omfattande skadebild än vad som är möjligt att iakttä okulärt kan också ytterligare undersökningar föreslås.

Till skillnad från byggnadsbeskrivningens uppdelning av byggnaden i sju rubriker under kapitel 2.2.1, utgår skadeinventeringen från endast fyra. Under rubriken *Övrigt* ingår här *Installationer*, *Klimat* och *Tillgänglighet*. Byggnadsbeskrivningens *Plan* utelämnas då detta är en beskrivning av byggnadens planlösning och inte en byggnadsdel. Rubrikerna *Konstruktion*, *Exteriör* och *Interiör* motsvarar rubrikerna i byggnadsbeskrivningen. Skadeinventeringens rubriker motsvarar i stort check- och åtgärdslistornas rubriker.

<i>Byggnadsdel</i>	berättar vilken del av byggnaden som avses under respektive rubrik. Motsvarande begrepp finns både i check- och åtgärdslistan.
<i>Kondition</i>	beskriver vilket skick aktuell byggnadsdel befinner sig i. Här redovisas såväl normalt slitage som direkta skador.
<i>Åtgärd</i>	berättar vilket ingrepp som är aktuellt för att åtgärda eventuell skada, alternativt normalt underhåll. Motsvarande begrepp finns både i check- och åtgärdslistan.
<i>Prioritet</i>	berättar hur angelägen åtgärden är. Motsvarande begrepp finns i åtgärdslistan.

Prioritet 1 avser akut åtgärd.

Prioritet 2 avser åtgärd inom 1-3 år.

Prioritet 3 avser åtgärd inom 3-5 år.

Prioritet Å avser återkommande årlig kontroll eller åtgärd.

3.1.2 Byggnad 1 Tingshuset

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Fasader	Naturligt slitage	Slammas med rödfärg	3
	Samtliga fönster östsidan	Färgen flagnar	Målas	3
	Fönsterbleck östsidan, södra fönstret nere	Fönsterblecket löst	Fästes	1-2
	Överliggare verandan	Färgen flagnar	Målas	2
	Tegelpannor	9e raden nedersta varvet från söder östra takfallet, trasig tegelpanna	Byts ut mot välliknande	1
	Som ovan	4e raden 7e resp. 11 varven nedifrån östra takfallet, trasiga tegelpannor	Som ovan	1
	Fönster sydsidan	Fönsterluckor flagnat, fönsterbågar och karmar flagnat, kitt släppt i övre östra fönstret	Skrapas, målas, kittas med linoljekitt	2
	Plåt vid vattenuttag sydsidan	Mellanrum upptill	Plåt förlängs uppåt för att undvika rötskador bakom plåt	1-2
	Knutlåda mitt på vägg	Hålighet på höger sida	Lagas i	1-2
Interiör	Vinden	Möjligt angrepp av strimmig trägnagare i spännbocken öster samt i stäm/bockrygg samt golvbräda öster	Kontrollera aktivitet och behandla med insektsmedel eller balsamterpentin	1-Å
	Som ovan	Möjligt angrepp av strimmig trägnagare i inventarier, grindar till vagnar placerade mot öster	Som ovan	1-Å
	Som ovan	Kvistar/bo i ventilationen som leder från södra murstocken	Rensa ventilationen	1
Övrigt		-		

3.1.3 Byggnad 2 Janstorp

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion	Skorstenen	Slamputs flagnat något	Slammas på nytt	3
Exteriör	Fasader	Naturligt slitage	Slammas med rödfärg	3
	Norra takfallet	18e raden från väster nedersta raden, trasig tegelpanna	Bytes mot välliknande	1
	Som ovan	Mot öster några tegelpannor med sprickor	Ses över och bytes alternativt mot välliknande	1
	Södra takfallet	1a raden 4e varvet från väster, tegelpanna halkat ner	Läggs tillrätta	1
	Knutlådor samt fönsterfoder öster	Naturligt slitage	Stryks med linoljefärg	2
	Lucka öster	Som ovan	Skrapas och målas	2
	Fönsterfoder uppe västsidan	Naturligt slitage	Skrapas och målas	2
	Mittpost fönster nere vid luckan västsidan	Saknar färg	Målas	2
	Hängränna mot norr	Endast ovan entré	Kompletteras med fullång ränna i trä	1-2
Interiör	Kammaren	Instängd lukt	Låt dörren stå öppen	Å
Övrigt		-		

3.1.4 Byggnad 3 Erikslunds lillstuga

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Vattbrädor väster	Mossbeklädnad uppstår pga kastanj nära huset	Vattbrädor skrapas och målas, grenverk beskärs	Å
	Fönsterfoder söder uppe	Naturligt slitage	Skrapas och målas	3
	Östfasaden samt resterande fasader i viss utsträckning	Som ovan	Slammas med rödfärg	3
	Östfasaden under fönster	Möjligt angrepp av envis trägnagare	Kontrollera aktivitet och behandla med insektsmedel eller balsamterpentin	1-Å
Interiör	Trasmattor på golv	Mattor i uppvärmda hus drar upp fukt från grunden	Rullas undan vintertid	Å
	Rummet	Fönsterkarmar och smygar samt tak	Fortsatt restaureringsarbete alt. med limning av tak och målning av fönsterkarmar, enl. förslag spara ett fönster i bef. Skick för pedagogiskt värde	2
Övrigt		-		

3.1.5 Byggnad 4 Lilla smedjan

	Byggnadsdel	Kondition	Åtgärd	Prioritet
Konstruktion		Ok		
Exteriör	Faltaket/trätaket samt vattbrädor och vindskivor	I behov av ytterligare tjära	Tjärstryks	2
	Bälgens "kur" östsidan	Ofärgade brädor	Slammas med rödfärg	2
	Som ovan	Takfallet otätt	Ordna bättre avrinning mellan stora och lilla takfallen	1
	Luckor östsidan	Provisoriska luckor	Stilmässigt lämpliga luckor ordnas	2
	Vegetation	Gräs växer upp kring huset	Håll nere och borta från fasader	Å
Interiör	Brädor invid murstock	Takbrädor släppt från sina spikar	Fästes	1
	Takfallet ovan bälgen	Vatten letar sig ner via bälgen	Taket förstärks med extra takstol	1
Övrigt		-		

3.2 GENOMFÖRANDE

3.2.1 Checklista

Checklistan skall användas för att få en god överblick över respektive byggnads skick och behov av åtgärder. Kontrollen bör genomföras en gång per år.

Checklistan är uppdelad i ett antal rubriker. Varje byggnad redovisas separat, och på samma sätt som i skadeinventeringen kontrolleras byggnadens delar utifrån *Konstruktion*, *Exteriör*, *Interiör* och *Övrigt*. *Byggnadsdel* berättar vilken del av byggnaden som skall kontrolleras. *Åtgärd* beskriver vilken typ av kontroll som skall göras. När kontrollen är utförd noteras detta med datum och signatur under *Kontroll utförd* och *Ansvarig kontrollant*.

Användningen av checklistan sker enklast genom att hela underhålls- och åtgärdsprogrammet tas med vid kontrollen. Efter att respektive byggnad kontrollerats noteras detta i checklistan och signeras. Om kontrollen medför upptäckten av en skada som kräver åtgärd, noteras detta i *Åtgärdslistan*. Likaså noteras slitage som bedöms kräva normalt underhåll i åtgärdslistan. Underhållsåtgärderna skall inte noteras som akuta utan istället vara underlag för planering av framtida insatser. Detta förklaras närmare under följande rubrik, 3.2.2 *Åtgärdslista*.

Checklistan och skadeinventeringen följer till största del samma upplägg. Rubrikerna *Byggnadsdel* och *Åtgärd* svarar mot varandra men inte *Kondition* och *Prioritet* som saknas i checklistan. Under dessa rubriker redovisas byggnadsdelens skick vid inventeringstillfället, vilket ligger till grund för åtgärder och prioritet och redovisas därför inte ytterligare i checklistan. Även indelningen av byggnaden i *Konstruktion*, *Exteriör*, *Interiör* och *Övrigt* följer skadeinventeringen. I checklistan finns en sammanfattning av de begrepp som används.

3.2.2 Åtgärdslista

Åtgärdslistan skall användas för att planera och genomföra åtgärder. De behov som upptäcks vid kontrollen enligt checklistan noteras på åtgärdslistan för att ge en bild av arbetets omfattning. På åtgärdslistan noteras såväl akuta behov som normala underhållsåtgärder. Under rubriken *Prioritet* anges om åtgärder skall vidtas akut, inom 1-3 år eller 3-5 år. Åtgärden kan även vara årligen återkommande och markeras då med ett Å.

Åtgärdslistan är, liksom checklistan, uppdelad i ett antal rubriker. Till skillnad från checklistan sammanfattas hela byggnaden under en lista för respektive byggnad. Den del som är aktuell för åtgärd noteras under *Byggnadsdel*. *Skada eller underhållsbehov* beskriver vad som skall åtgärdas. *Skadan noterad* berättar när noteringen gjordes. *Skadan noterad av* berättar vem som noterat skadan eller behovet. *Prioritet* beskriver inom vilken tid åtgärden skall utföras. *Myndighetskontakt* berättar om kontakt med berörd myndighet tagits för tillståndspliktiga åtgärder. *Föreslagen åtgärd* beskriver hur arbetet skall göras. *Åtgärd utförd av* berättar vem som gjort arbetet. *Slutbesiktning* berättar när arbetet avslutades. *Åtgärd besiktigad av länsmuseum* berättar om och när Stockholms läns museum besiktigat utfört arbete. I åtgärdslistan finns en sammanfattning av de begrepp som används.

Användningen av åtgärdslistan sker enklast genom att hela underhålls- och åtgärdsprogrammet tas med i arbetet. Skador och underhållsbehov som upptäcks vid kontroll enligt *Checklistan* noteras då direkt på åtgärdslistan. Handlar det om underhållsåtgärder skall dessa ej noteras som akuta. Endast skador bedöms kräva akuta åtgärder, vilka givetvis kan

innefatta långt gånget eftersatt underhåll. Underhållsåtgärder anges istället med den tid inom vilken åtgärden skall vidtas, det vill säga prioritet 2 eller 3. I listan anges vilken byggnadsdel som avses samt när noteringen gjordes, därefter skall åtgärder planeras och utföras innan de slutligen besiktigas och stryks från listan. Detta gäller såväl akuta behov som normala underhållsåtgärder. *Kom ihåg att det är viktigt att berörda myndigheter kontaktas vid åtgärder som kräver tillstånd!*

Beskrivningen av *Skada eller underhållsbehov* samt *Föreslagen åtgärd* skall hållas kort och summarisk, mer utförlig beskrivning görs i projekteringen och dokumentationen av arbetet.

Åtgärdslistans upplägg är avsett att skapa en tydlig historik över utförda och ännu ej utförda åtgärder vilket gör det möjligt att se vad som gjorts eller skall göras, när det gjordes och av vem. Använda listor skall således sitta kvar i pärmen för att fungera som referensmaterial. Kopior av ifyllda åtgärdslistor skall efter avslutade arbeten skickas till Stockholms läns museum, Stockholms läns hembygdsförbund, aktuell kommun samt Länsstyrelsen i Stockholm.

Kom ihåg att fotodokumentera byggnadsdelen såväl innan som under och efter utförda arbeten!

3.2.3 Check- och åtgärdslistornas tillämpning

Listorna är skapade för att fungera som ett verktyg i underhållet av hembygdsgårdens byggnader. Genom att rutinemässigt gå igenom checklistans poster erhålls en god överblick över behoven av åtgärder, vilket möjliggör planering av arbetet i god tid. Dessutom undanröjs potentiella problem som en konsekvens av eftersatta underhållsåtgärder genom rensning av hängrännor, nedklippning av gräs och sly med mera. Listorna är också avsedda att fungera som dokumentation av utförda arbeten, något som gör att uppföljningen blir enkel och oberoende av vem som för tillfället är ansvarig för hembygdsgårdens skötsel.

Ambitionsnivån på arbetet med underhålls- och åtgärdsprogrammet bör vara hög, men utan krav på professionell kunskap. Det viktiga är att upptäcka och notera skador och behov för att undvika framtida problem. Formuleringarna i åtgärdslistan skall hållas korta och direkta. Utförligare beskrivningar görs av fackmän i nästa steg då arbetsinsatserna skall projekteras.

3.3 UTFÖRANDE AV ÅTGÄRD

3.3.1 Rådgivning

Stockholms läns museum har som uppdrag att regionalt verka som rådgivande instans i frågor kring byggnadsvård. Rådgivningen är kostnadsfri vid ett första besök på museet men kan även göras per telefon beroende på omfattning. Detta är en möjlighet som väl bör utnyttjas i hembygdsföreningens arbete med underhållet av sina byggnader. I samband med utökade undersökningar av skador och behov enligt åtgärdslistan bör länsmuseum kontaktas för rådgivning. Museet kan även bidra med namn på företag med erfarenhet av kulturhistoriskt intressant bebyggelse då arbete skall utföras. Generellt bör länsmuseum ses som en tillgång och naturlig samarbetspartner i underhållsarbetet, med god inblick i allt från gårdens historik, lämpliga åtgärder och hantverkare till bidragsmöjligheter och lagstiftning.

Adress: Stockholms läns museum, Järnvägsgatan 25, 131 54 Nacka
Telefon: 08-586 194 00
Hemsida: www.stockholmslansmuseum.se

3.3.2 Projektering

Detta underhålls- och åtgärdsprogram är till för att på ett tidigt stadium upptäcka behovet av nödvändiga insatser. Avsikten är att arbetet ska kunna planeras i god tid för att säkra finansiering och ett tillfredställande resultat. God framförhållning krävs också då vissa arbeten är bygglovpliktiga, vilket innebär att kommunen måste kontaktas. Det samma gäller om byggnaden är byggnadsminnesförklarad, då måste tillstånd sökas hos länsstyrelsen. Vid åtgärdernas utförande måste lämplig fackkunskap anlitas för en komplett åtgärdsbeskrivning. Detta måste ske då synbara mindre skador kan dölja större och allvarligare skador som inte kan upptäckas utan mer omfattande undersökningar.

Stockholms läns museum har ett stort kontaktnät med hantverkare runt om i länet. Hembygdsföreningen bör alltid begära in referensobjekt från hantverkare som kontaktas för kommande arbeten. Det kan vara lämpligt att låta fler än en firma bedöma och beräkna de kommande arbetena eftersom olika firmor kan bedöma åtgärderna på skilda sätt. Av den anledningen kan även slutsumman variera. Det är viktigt att se på de beräknade arbetenas omfattning, tid, material och metoder, och väga in detta i slutsumman.

God byggnadsvård präglas av långsiktigt tänkande, rätt metoder och material samt respekt för byggnadens värden och historien den berättar. Tänk på att vissa arbeten, exempelvis fönsterrenovering, omläggning av spåntak, murningsarbeten och målning, ofta är av stort intresse för allmänheten. Utnyttja dessa tillfällen för att arrangera workshops där deltagarna får lära sig hantverket samtidigt som de gör en insats för hembygdsföreningen. Likaså kan det vara en möjlighet att hålla öppet hus där såväl hembygdsgården som hantverket visas.

3.3.3 Finansiering

Generellt bör alla arbeten föregås av en väl underbyggd kostnadsberäkning. Större arbeten kräver kanske även att bidrag söks samt att flera entreprenörer tillfrågas. För att möjliggöra eventuell finansiering från någon stiftelse, kommunen, länsstyrelsen, staten eller EU måste kostnadsberäkningen och planeringen av arbetet göras med god framförhållning. Viktigt i dessa sammanhang är att samtliga kostnader tas med i beräkningen; etableringskostnader,

resor, eventuella traktamenten, städning, el, vatten, eventuella tilläggsarbeten med mera. Kom ihåg att som uppdragsgivare är hembygdsföreningen skyldig att kontrollera att det aktuella företaget innehar F-skattsedel. När beslut har fattats om vilket företag som skall utföra arbetet skall betalningsvillkoren tydligt framgå.

Stiftelser

Medel avsedda för kultur finns att söka från olika stiftelser. Stiftelsernas tillgångar och regelverk styr storleken på de medel som går att söka, vilket innebär skiftande möjligheter till utdelning. Stiftelsernas regelverk styr även vad som går att söka medel för, vilket medför att endast vissa kan bli aktuella för hembygdsföreningen. Information om vilka stiftelser som finns samt vilka regler som gäller fås hos länsstyrelsen, telefon 08-785 40 00, eller på internet www.stiftelser.lst.se. Även Sveriges hembygdsförbund har uppgifter om stiftelser med möjlighet för hembygdsföreningen att söka medel från. Datum för sista ansökningsdag skiftar beroende på stiftelse.

Kommunala bidrag

Det finns inget gemensamt regelverk för hur bidrag till kommunernas föreningar skall fördelas, detta ansvar ligger på respektive kommun och ser därför olika ut. Bidragen är dock begränsade och delas oftast med övriga föreningar inom exempelvis idrotten. Uppdelningen av bidragen ser olika ut inom respektive kommun, men generellt prioriteras de löpande utgifterna såsom hyror, uppvärmning, underhåll, försäkringar, arrende, sophämtning, snöröjning, vaktmästeri etc. Bidrag till kostnadskrävande investeringar finns men dessa är starkt knutna till den ekonomiska situationen. För att få svar på rådande förutsättningar bör aktuell kommun kontaktas. Datum för sista ansökningsdag skiftar beroende på typ av bidrag.

Statliga bidrag

Länsstyrelsen har bland annat som uppgift att fördela medel för vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Dessa medel utgår från Riksantikvarieämbetet på central nivå och fördelas på landets länsstyrelser efter äskande baserat på länets totala behov. Således konkurrerar hembygdsföreningen med privata fastighetsägare och föreningar över hela länet. Arbetet sköts av länsstyrelsens kulturmiljöenhet, som även ger information om förutsättningar och ansökan. Ansökan för vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse kan lämnas in under hela året. Länsstyrelsen har även som uppgift att fördela landsbygdstöd till områden utanför landets tätorter. Detta stöd är uppdelat på flera olika områden, avsedda att stödja odlingslandskapet såväl som landsbygdens övriga miljöer, vilket kan vara till gagn för hembygdsföreningen. Information fås hos länsstyrelsen.

Via Boverket är det möjligt att söka statliga medel för ickestatliga kulturlokaler och allmänna samlingslokaler. Dessa bidrag riktar sig mot standardhöjande reparationer, om- och nybyggnad, handikappanpassning med mera. Staten avsätter varje år en summa för ändamålet och ansökan skall lämnas in senast i september eller december beroende på bidrag. Mer information kan fås hos Boverket, telefon 0455-35 30 00, eller på internet www.boverket.se.

EU-medel

Olika program inom EU medför ekonomiska bidragsmöjligheter för hembygdsföreningen. Ansökan och kraven för att medel skall erhållas är dessvärre ofta omfattande vilket gör denna möjlighet betydligt mer komplicerad än övriga. Satsningarna är fleråriga och ger möjlighet till stora projekt som löper över 1-3 år. Information kan fås hos kommunens EU-samordnare eller länsstyrelsen. Datum för sista ansökan skiftar beroende på program.